

The Salisbury Review:

Redakční úvaha I.

Generace, která se dnes v Anglii dostává k moci a vlivu, byla užetřena zkušeností světové války. Po dočasném nadšení šedesátých let došla k názoru, který je jednak tolerantní, jednak ustálený. Není nekritická, ale její kritika je mírněna vědomím, že nelze vždycky všechno změnit a že by nebylo moudré se o to pokoušet. Předchozí generace pohlížela na dějiny Evropy jako na konflikt mezi „pokrokem“ a „reakcí“. Zdědila — ať už v jakkoli zvlgarizované podobě — přání doby osvícenství po společenském a politickém experimentu. Byla dohnána k bolestnému a sebeklamnému spojenectví se Stalinem, byla svědkem tragikomedie fašismu a naučila se pohlížet na fašistickou ideologii jako na „pravícovou“, protiosvícenskou a „reakční“. Taková generace snadno uvěří v budoucnost socialismu jako v jednu „alternativu“ k netoleranci, která dnes převládá. Pocity, které tuto víru inspirovaly, zmizely a ukázalo se, že budoucnost socialismu byla ve všech rozhodujících bodech radikálně přeceněna. Jen málo teoretiků socialismu se pustilo do obtížného úkolu, aby nám řeklo, jak bude vypadat beztřídní společnost, společnost bez privilegií, bez soukromého vlastnictví výrobních prostředků, bez základních nejistot štěstí a úspěchu, nebo jestli bychom — kdybychom věděli, jak bude vypadat — ji vůbec chtěli budovat. Nabízeli nám tak neurčité myšlenky jako „rovnost“, „stejnou příležitost“ a „sociální spravedlnost“, ale ukázalo se, že ty získávají svůj smysl jen negativně, za stavu událostí, které jsou teoretikové socialismu zvyklí kritizovat. Budovat společnost na základě takových receptů znamená stavět do prázdna.

Změna názorového klimatu vedla k oživení konzervativního myšlení. Někteří se však domnívají, že nic takového nemůže existovat, že už sám výraz „konzervativní myšlení“ je protimluvem. Tvrdí, že konzervatismus se nezajímá o myšlení, ale o praxi. Teorie nám mohou umožnit retrospektivní pochopení nějaké události, ale bylo by antikonzervativním bláznovstvím, dát se jimi vést. Je skutečně pravda, že konzervatismus — a zvláště anglický konzervatismus — nerad teoretizuje, protože má za to, že lidé vyhledávají teorie, mají-li raději jasnost a dokonalost ideálu než zmatenou nedokonalost dneška. Tuto preferenci nazval Oakshott politickým „racionalismem“ — útekem od reality k uklidňující geometrii nějaké abstraktní představy. Zároveň ale potřebuje být konzervatismus přesně vyjádřen, protože žijeme

v době přemíry názorů a všichni politici musí budít zdání, že zastávají nějaké ideje, ať už jsou jimi skutečně motivováni nebo ne. Tváří v tvář přemíře slibů socialistické „horlivosti vřelého soucitu“ bylo pro konzervatismus — s jeho vrozenou nedůvěrou k ideologiím — těžké předložit nějaké konkurenceschopné politické krédo, které by bylo přizpůsobeno potřebám moderní politiky. Přesto je dnes pocítována nutnost nějaké nové doktríny a jedním z cílů našeho časopisu je zkoumat možnosti konzervativního myšlení v současném prostoru politické teorie a praxe.

V roce 1978 sestavil Maurice Cowling soubor esejů konzervativních intelektuálů, který byl vydán u Cassellse pod záštitou Salisburské skupiny. Když Enoch Powell rezensoval tyto „konzervativní eseje“ v časopise „The Cambridge review“, soustředil se na potíže, s nimiž se setkává moderní konzervatismus při hledání jazyka, který by byl adekvátní jeho politické a sociální představě. Nikdy předtím se nezdálo být tak obtížné přetvořit slovní symboly, obrazy a axiomy, jejichž pomocí by mohl být obnoven pojem zákonné moci. Zdá se, že všichni autoři těchto esejů s Powellem souhlasí a že uznávají, že se znehodnocováním politického jazyka by byl úkol rekonstrukce obtížný a dlouhodobý. Shodli se také na názoru, že by se konzervatismus měl lišit od liberálních myšlenek, zvláště od těch, které umožnily během posledního čtvrtstoletí argumentaci americké vnitřní politiky. Liberalismus je stejně jako socialismus univerzální, dá se okamžitě aplikovat a hýří sliby. Myšlenka svobody — která v praxi znamená osvobození od mašinerie socialistického státu a možnost účastnit se výnosného podnikání — je jak se zdá v pravém protikladu s hodnotami socialismu a zároveň základem pro konzervativní představu vyřádkované společnosti, která prosazuje pevné přijetí lidských mezí. V liberálních názorech lze najít mnoho hodnotného; opírají se o velkou tradici filozofického myšlení. Na rozdíl od socialismu zformoval liberalismus politické instituce, které nejsou závislé na neustálé indoktrinaci ani na silné disciplíně jako předpokladu jejich přežití. Má schopnost apelovat na srdce a rozum všech lidí, bez ohledu na jejich skutečnou moc a perspektivy. Je jak přirozeným spojencem, tak přirozeným odpůrcem konzervatismu. A přesto není jeho premisa — totiž jedinec, jeho přirozená práva a přirozené svobody — táž jako u konzervativce. Konzervativce sice může stejně jako liberál tyto věci schvalovat, ale nadto na ně pohlíží jako na důsledek společenského řádu, jaký by ony samy nemohly vytvořit. Jedinec vyrůstá ze společnosti; jeho práva nejsou ničím, pokud nejsou zajištěna právním systémem, který sám je zaštitěn hlubší legitimností, než jakou může poskytnout právo; jeho svobody nejsou darem přírody, ale silami, jichž se mu dostává tím, že se podrobuje formám vlády, které ome-

zuji jeho chování.

Rozdíl mezi liberálním důrazem na svobodu a konzervativním důrazem na řád, je částečně rozdílem způsobu argumentace: jedna z hodnot politického řádu spočívá pro konzervativce ve svobodě, kterou umožňuje a bez níž není žádný řád doopravdy „politický“. Ale způsob rétoriky má důsledky pro politiku a pro myšlení a cítění lidí, jejichž politiku ovlivňuje. Vezměme si „svobodný trh“. Liberál má málo problémů s ospravedlněním tohoto uspořádání a s hledáním pobídek, které by podle jeho názoru přesvědčily ty, kteří jsou schopni diskutovat, aby podpořili politiku trhu. Na svobodný trh budou pohlížet jako na přímý důsledek smluvní svobody, která spočívá v jádru jeho filozofie. A tato smluvní svoboda je skutečně něčím vzácným; pouze tyranie a nespravedlnost bude výsledkem pokusu socialismu zrušit trh jako základní fórum směny. Nicméně podmínky volné směny nelze snadno ustavit; požitky plynoucí z trhu jsou možné jen za podmínek vzájemné důvěry a odpovědnosti. A odtud plyne pro konzervativce problém, že se totiž trh nedá oddělit od širší otázky společenské a politické rovnováhy. Existuje mnoho zdravých konzervativních důvodů podporujících politiku trhu — trh je především nevyhnutelným důsledkem soukromého vlastnictví, pevnou složkou v hospodářském růstu, nutným nástrojem generace vůdců a elit — ale tyto důvody nestačí ani k tomu, aby vytvářely politiku, ani nejsou správně převedeny do konzervativního způsobu argumentování. Hlavními úkoly konzervativní argumentace je zakotvit v mysli veřejnosti neoddelitelnost svobody trhu a hospodářského vedení a integrovat filozofii trhu v základní princip řádu, který jednak motivuje politiku konzervatismu, jednak získává hlasy konzervativních voličů. Oba tyto úkoly jsou důležité a ještě o nich budeme v „The Salisbury Review“ obšírně psát. Nikdo by se neměl pokoušet zakrývat současnou praktickou potřebu odhodlaného úsilí, které podniká vláda paní Thatcherové, osvobodit hospodářskou činnost a hospodářské vedení od politického zasahování. Možná, že nadejde doba, kdy bude konzervativní vláda cítit povinnost zvýšit intervence vlády ve jménu společenské rovnováhy a společenské odpovědnosti. Ale intervence předpokládá existenci ekonomiky; a jak to chápe paní Thatcherová, nemůže jí být použito k vytváření ekonomiky.

Jediná věc, která je v ekonomii jistá, je ta, že všechna její tvrzení jsou nejistá. Nic, co je vyslovováno jejím jménem, nemůže být pokládáno za nepochybnou pravdu a vlády jsou nakonec nuceny podříditi se zdravému rozumu a zásadám „dobrého hospodaření“. Cokoliv je riskantnější, vyžaduje podporu přesvědčování, které bude samoučelné; takové přesvědčování nebude nikdy vycházet z ekonomie samé a musí proto být přebíráno z širších sfér politické ideologie. A zde se libe-

rál odvolává na svou myšlenku svobody. Ale konzervativec, pokud si má zachovat vnitřní logiku a přesvědčivost svého stanoviska, se musí mít před takovou myšlenkou na pozoru. Podle běžného názoru je svoboda trhu svobodou těch několika osob, které mu vládnu. Je to svoboda hromadit, svoboda uvalit „železný zákon zisku“ na veškeré podnikání, svoboda (a to je rozhodující) daná trhu samotnému diktovat použití zdrojů a hladinu zaměstnanosti, která se — ve své suverénní lhostejnosti vůči lidskosti — vyžaduje. Takové pocity mohou být chybné, ale musíme je chápat, protože nejsou ani bezdůvodné, ani nezodpovědné; problémem však je, jak uvést ve skutek rozumnou tržní politiku, a jak ji učinit srozumitelnou pro voliče, který je zvyklý na smíšenou ekonomiku, má ustálená očekávání pokud jde o zaměstnanost a věří, jak říkal Disraeli, ve „feudální princip“ — totiž že držba majetku je výkonem odpovědnosti. Nadto je záležitostí vlády přivést ke smyslu pro odpovědnost všechny korporace a strany, které mají v rukou podstatnou moc — a to nikoliv jen v několika náhodných případech — přitom ale musí vláda respektovat cítění, které je v pozadí této zásady. Klást na skutečnou ekonomiku, která má přes všechny své nedokonalosti stejné přednosti jako historie, měřítko „ideální ekonomie“, jež nemá jiné doporučení kromě své dokonalosti, je jako dát průchod právě tomu druhu snilkovství a ideologie, od něhož už kdysi konzervatismus zcela oprávněně ustoupil.

Znovu připomínáme, že argumentace konzervatismu by měla být obhajobou řádu. Tržní politiku lze účinně doporučovat většímu množství lidí, u nichž převládá konzervativní cítění, pouze může-li být prezentována jako významná součást společenské rovnováhy a politického řízení. Řečeno intelektuálně: teorie, s jejíž pomocí mohou vlády ovládat a řídit hospodářství, dosud nebyla vyzkoušena — pokud není čistou fantazií. Nicméně existuje značně rozšířený pocit, že něco takového je možné nebo že by to možným být mělo. V představách lidu je vláda systémem řízení, strážcem veřejného pořádku a má se za to, že její politika si bude všimnout každé oblasti společnosti, kde se může zkusit nějaká ambice. Vláda není zodpovědná za nezaměstnanost, ale bude za ni zodpovědnou činěna. Musí proto mluvit jazykem odpovědnosti. To ale neznamená, že musí neustále zasahovat do hospodářství. Nezasahování je politikou, která může být stejně tak dobře efektivní a přijatelná pro voliče jako celek. Ale pokud k nezasahování dojde, musí být prezentováno nikoliv jako výraz bezmoci, ale jako projev moci. A v tom není žádný paradox. Vždyť to je také součástí obrazu vlády jakožto životadárného zdroje řádu: měla by se v co největší míře zdržet přímého zasahování do těch záležitostí, které by ji mohly ohrozit.

Současná vláda se pokusila vymanit ze závazků, které by mohly

vést k politické stávce. Úspěch této politiky se prokázal v nezdařených stávkách železničářů v červnu a v červenci; odbory byly přinuceny připustit, že není v jejich silách ohrozit vládu, i když to měly v úmyslu. Taková vládní politika má širokou podporu veřejnosti. Představa, že každý zaměstnanecký poměr je smlouvou mezi zaměstnancem a státem, nikdy nebyla britskou veřejností přijata a je skutečně nepochopitelná. Ujišťování o smluvním principu odpovídá lidovému i konzervativnímu instinktu klást odpovědnost tam, kam patří. Správnost této politiky je ale zakrývána v podstatě antikonzervativními argumenty, kterých se příležitostně používá právě na její podporu.

Možný konflikt mezi liberální argumentací a konzervativním cítěním se prokázal v průběhu vlády paní Thatcherové při mnoha příležitostech. Naštěstí — ať už ministerská předsedkyně o tom, co dělá, říká co chce — její instinkt je přirozeně konzervativní. Zatímco liberální cítění se ve sporu o Falklandské ostrovy dostalo do úzkých a přemítalo o tom, zda by mohlo být „právo“ obyvatel Falkland „vybrat si“ svou vlastní vládu (což je právo, jaké nikdo z nás nikdy neměl) doopravdy zajištěno nějakým násilným způsobem, a zatímco paní Thatcherová sama dovedně používala tohoto cizího jazyka práv, její instinkt ji neomylně vedl jiným směrem. Národ vstoupil v důsledku událostí do války na obranu svrchovanosti a národní cti, které by nikdy nemohlo být dosaženo liberální ideologií. V jiných záležitostech měla ale převaha této ideologie ničující vliv na politiku toryů a vedla k rozdělení parlamentu a národa, protože je národ jako celek buď hluboce konzervativní, nebo citlivý na tradiční vedení zajišťované stranou toryů. Problém přistěhovalců je jedním z takových problémů, trest smrti druhým. A školství snad třetím. Můžeme doufat, že také zde převládne konzervativní cítění a že instinkt pro přežití národa, který byl tak silně znovu v představitivosti lidí oživen, najde takovou politiku, která ho vyjádří a snad i teorii, která poskytne této politice pevné základy.

(SR č. 1, 1982)